

Журналістська творчість у процесі аудіовізуальної комунікації: досвід українського ефіру

У статті йдеться про специфіку творчої реалізації журналіста в аудіовізуальній сфері мас-медіа. Цей ресурс масової комунікації потребує ретельного наукового осмислення, оскільки природа та типологія аудіовізуальної творчості як особливий вид професійної комунікації є малодослідженим напрямом сучасного медіазнавства. Спробуємо подивитися на журналістську творчість крізь призму досвіду вітчизняного телебачення й запропонувати основні концепти творчої діяльності в аудіовізуальній комунікації.

Ключові слова: телебачення, тележурналістика, телевізійна творчість, творча діяльність, аудіовізуальна комунікація.

In the article the question is about the specific of creative realization of journalist in the audiovisual sphere of mass-media. This resource of mass communication needs careful scientific comprehension, as nature and tipology of audiovisual creation as special type of professional communication is scantily explored direction of modern science in the sphere of media. We will try to look at journalistic creation through the prism of experience of national television and to offer basic concepts of creative activity in audiovisual communication.

Keywords: television, telejournalism, televisional creation, creative activity, audiovisual communication.

Сучасне медіазнавство послідовно досліджує професійні набутки журналіста в контексті творчо-виробничої діяльності. Зауважимо, що журналістика з-поміж інших видів творчості вирізняється особливою природою: її продуктом є журналістський твір, синтетичний за структурою і технологією, змістом і формою подання. Залежно від жанру матеріалу, типу чи формату ЗМК, у журналістському творі можна простежити риси, характерні для інших видів творчості, наприклад, художньої чи наукової.

Тож якою сьогодні є творчість журналіста в аудіовізуальних мас-медіа? Важливо розглянути творчо-виробничий процес із позицій творчої реалізації журналіста в різних типах програм сучасного телебачення як сфери професійної комунікації.

Отже, нас цікавить журналіст-творець. Проаналізуємо визначення професії "журналіст" ("тележурналіст"), звертаючись до джерел українського журналісткознавства. Протягом тривалого часу ця професія трактувалася не з позицій первинності особистості журналіста, а переважно з позицій первинності системи, в якій журналіст виконував свій професійний обов'язок. Журналіст у довіднику "Журналістика у термінах і виразах" характеризується як "боєць партії, народний трибун": "*Журналіст — це професійний літератор, постійний співробітник, штатний працівник періодичного видання, інформаційного органу, редакції радіомовлення або студії телебачення, організатор творчого процесу у газеті, журналі. Це — політичний діяч, який з класових, партійних позицій у різних публіцистичних формах відображає актуальні проблеми дійсності*" [1, 79].

Якщо уважно вчитатися в ці рядки, можна знайти чимало спільного з нинішньою ідеологічною, партійною залежністю ЗМК. Журналіст і сьогодні подекуди "боєць партії" (залежно від партійних позицій засновників чи власників видання) та "політичний діяч" (оскільки межа між політикою та журналістською залишається досить хиткою). До слова, у деяких колишніх радянських республіках, зокрема Білорусі, ідеологічна сутність професії журналіста вважається важливим чинником (це зазначали білоруські колеги під час ювілейних заходів з нагоди 60-річчя Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка в травні 2007 р.). А як же бути із творчістю? Невже журналістська творчість другорядна за значенням?

Один із практиків і теоретиків української журналістики В. Карпенко наголошує на багатозначності поняття "журналістика", аналізуючи його крізь призму функціональних властивостей журналістики в системі масової комунікації. Дослідник виділяє такі напрями: журналістика як вид суспільної діяльності; журналістика як одна із соціальних інституцій суспільства; журналістика як наука; журналістика як система ЗМК; журналістика як професія; журналістика як продукт журналістської праці; журналістика як мистецтво слова. Власне, дві останні позиції автор розшифровує як якісну складову професії, підсумовуючи, що "*Журналіст — професійний працівник, що займається журналістською, себто літературно-публіцистичною діяльністю у засобах масової інформації*". І продовжує думку: "*Журналісти як професіонали трудяться у засобах масової інформації, їхня праця є творчою, індивідуально неповторною*" [2, 12].

Автори "Основ теорії міжнародної журналістики" О. Гриценко та В. Шкляр, аналізуючи методику, прийоми, технологію професійної реалізації журналіста в сучасних мас-медіа слушно зауважують, що журналістський твір є продуктом творчої діяльності журналіста, а також результатом тривалого творчого процесу, що має три умовні стадії: пізнання дійсності; написання тексту; редагування матеріалу [3, 253]. Отже, журналістику слід розглядати як "своєрідний акт творчості" [3, 256].

Природу журналістської творчості досліджував свого часу й Д. Прилюк, який одним із перших в українському журналістикознавстві висловив припущення, що з-поміж двох рівнів творчості, виокремлених психологією (йдеться про репродуктивну та продуктивну творчість), журналістика послуговується здебільшого творчістю першого рівня, оскільки працівники преси, радіо й телебачення покладаються на наявні в обігу знання, поширюючи й частково інтерпретуючи їх. *"І лише роблячи певні соціальні чи естетичні відкриття, журналіст несе читачам, слухачам чи глядачам принципіально нове знання"*, — стверджує теоретик. Автор переконаний, що *"і на першому, і на другому рівнях журналіст завжди творить, тобто створює певну духовну цінність, конче необхідну людям для політичної орієнтації і соціальної дії. І чим більше вкладає він у цю творчість самого себе — таланту, знань, фантазії, пристрасті, — тим цікавіший і впливовіший продукт його творчості — журналістський виступ"* [4, 47]. Висловлені Д. Прилюком понад 30 років тому думки про особливості журналістської творчості залишаються влучними й сьогодні. Актуальними в цьому сенсі є й міркування Ю. Шаповала про неординарність журналістської праці: *"Журналіст — професія з цілим рядом вимог до людини, що оволодіває нею. Як і будь-яка інша професія, вона передбачає наявність системи набору навиків, які, доповнені і оживлені індивідуальними даними людини, дозволяють кваліфіковано виконувати певний вид діяльності"* [5, 31]. Чи "відбудеться" за такої умови журналіст? — запитує автор і сам намагається дати позитивну відповідь, — за умови, що професійні риси поєднуються з найрізноманітнішими індивідуальними, особистісними якостями журналіста. Ця теза є важливою для розуміння сутності журналістської творчості на телебаченні. Тележурналіст, який реалізує свої творчі здібності в різних жанрах і різних типах телевізійного мовлення, безперечно, насамперед — фахівець, однак, ще й особистість, характер, індивідуальність, певний психотип тощо. Це, по суті, складові екранного образу професійного журналіста, які сприймаються глядачем у процесі аудіовізуальної комунікації.

Тлумачення професії "тележурналіст" було й залишається досить загальним. Порівняймо визначен-

ня, зроблені на відстані 30-ти років. *"Тележурналіст — журналіст, який виявляє свої творчі можливості в галузі телебачення"* [1, 241] та *"Тележурналіст — журналіст, який реалізує свої творчі можливості на телебаченні"* [6, 152]. Теза про суперечливий та неоднозначний характер журналістської творчості на телебаченні та тележурналістику як "синтез політики і творчості на базі техніки" [7, 5] наводить на думку про те, що сучасне журналістикознавство тільки наблизилось до визначення цього поняття з огляду на реальні межі та перспективи тележурналістики як виду професійної діяльності журналіста.

Віднедавня поняття "тележурналіст" закріплене й законодавством. Згідно з Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення", прийнятим Верховною Радою України 12 січня 2006 р. і підписаним Президентом України 10 лютого 2006 р., *"телерадіожурналіст — штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження"* [8]. Це визначення суттєво відрізняється від попередніх варіантів, насамперед, уведенням додатково до терміна "телерадіопрацівник" нового терміна "телерадіожурналіст", зміст якого уточнює творчий характер професії, що для нашої розвідки є надзвичайно важливим аргументом.

Справді, протягом останніх років трохи змінилося бачення цієї професії. Тележурналістика набувала нових рис і характеристик, модифікувалася разом із розвитком самого телебачення й соціокультурним поступом суспільства. Екранна практика вносила певні корективи в теорію, отже, історія становлення професії тележурналіста фіксувалася на сторінках спеціалізованих видань, у фаховій літературі. *"З книг, присвячених телевізійній журналістиці, які виходили друком протягом останньої третини століття, можна робити висновок про еволюцію професії, пов'язаної з розвитком техніки, зміною політичної ситуації і виявом нових критеріїв майстерності"*, — зазначено в підручнику "Телевізійна журналістика" [7, 5].

Суттєво збагатився й дисертаційний фонд, про що свідчить велика кількість наукових розвідок у галузі теорії телевізійної журналістики, де досліджуються різні аспекти професійної діяльності тележурналіста. Зокрема, мовностилістична характеристика журналіста ТБ (скажімо, Ю. Арешников, вивчаючи граматичну структуру мовлення, зосередив увагу на професії коментатора; Г. Беспамятнова вдалася до аналізу особистості телеведучого крізь призму мовної культури, а М. Канчер — у межах риторичного етосу; Л. Прохорова на прикладі науково-популярного телебачення розглядала структурно-композиційні особливості тексту; специфіку мовлен-

невого спілкування, мовні засоби впливу, професійну діяльність тележурналіста-телекомунікатора в різних типах комунікативних процесів досліджували Т. Добриневська, В. Рунов, О. Суська та ін.) [9]; розглядалася у дисертаційних дослідженнях і роль персоніфікації як методу екранної журналістики з огляду на жанрову та типологічну характеристику, параметри професійної діяльності журналіста в інформаційному та інших типах мовлення, проблематика телевізійного іміджу журналіста, ведучого телепрограми, методика формування екранного образу телевізійного персонажа (Д. Братишев, М. Венкова, В. Гоян, Г. Перипечина) [10]; науковці спробували класифікувати журналістську діяльність за жанрами та форматами мовлення, загострюючи увагу на особистості ведучого телепрограми і питаннях журналістської майстерності (П. Коновроцьки, М. Малий, В. Федорова), зокрема й у контактних програмах (М. Бережна, М. Бурмака), діалогічних жанрових формах (Т. Шальман), теледокументалістиці (С. Муратов), загалом у контексті сприймання аудіовізуальної журналістики в світлі художньої культури з огляду на видозміни комунікативних, журналістських технологій (Г. Петров) тощо [11].

Аналізуючи ці праці, можемо зробити висновок, що лише деякі автори, торкаючись проблеми професійної діяльності журналіста на телебаченні, наголошують на особливій ролі цієї професії, що полягає у поєднанні елементів творчості й виробництва, творчості й технології. Це ніби саме по собі зрозуміле явище, яке не викликає заперечень. Однак, якщо заглибитися в суть проблеми, постає запитання: а що все-таки переважає у цій праці, що первинне, головне? Який відсоток займають творчий і виробничий сегменти? І чи можна, взагалі, покладатися на логіку підрахунків?

"Прогрес високих інформаційно-комунікативних технологій загострює питання про шляхи розвитку журналістики, і це актуалізує давні суперечки про правомірність сприймання її як творчої діяльності, — зауважує Г. Лазутіна. — Сучасна наука про засоби масової інформації, концентруючи увагу на комунікативних аспектах діяльності ЗМІ, її творчі аспекти не бере до уваги. Це мимохіть сприяє поширенню поглядів, які заперечують творчу природу журналістики. Як наслідок, виникає тенденція до падіння якості інформаційних продуктів, які пропонують ЗМІ суспільству. Поза тим є всі підстави навіть у маленькій журналістській замітці вбачати продукт творчості" [12, 23]. Згоджуючись принципово із цією позицією, наголосимо, що будь-який журналістський матеріал на телебаченні (чи це написаний, чи лише озвучений текст, усне повідомлення, чи резюме в кадрі, аудіовізуальний варіант сюжету, словом, різножанровий телепродукт, одним із

творців якого є журналіст-телевізійник) необхідно оцінювати як елемент аудіовізуальної творчості журналіста.

Безумовно, сучасне телебачення є не лише засобом масової комунікації, а й оригінальним видом творчості, що, як і будь-який інший вид творчості, покладається на власну специфічну художню мову, творчий інструментарій, систему методів творчості, що дозволяє митцеві втілити творчий задум, реалізувати матеріально свою ідею. Слушною в цьому сенсі є думка О. Юровського, який переконаний, що не слід обмежувати поняття майстерності телевізійників лише технічними нюансами творчості, втім, якісний рівень оволодіння навиками застосування на практиці зображувально-виразних засобів впливає на виразність, точність, глибину передавання авторської думки, позначається на ефективності сприймання аудиторією продукту журналістської праці [7, 117].

Телебачення мобільно реагує на зміни в політичному, економічному, соціальному, культурологічному портреті суспільства, корегуючи, таким чином, і свій власний образ. Нові канали, нові телепроекти, програми, нові обличчя на екрані, нова телевізійна мова... Дослідники телебачення звертають увагу на залежність якості телевізійного продукту від використання новітніх телевізійних технологій, технічного вдосконалення процесів виробництва, застосування на практиці ефективного телевізійного менеджменту. У цьому контексті потребує експертної оцінки журналістська творчість: наскільки залежна вона від технологічних новацій телевізійного процесу? Чи можна назвати творчістю роботу ведучого в студії, коли він читає текст, написаний редактором, ще й користуючись суфлером? Чи, наприклад, вважається творчою робота журналіста-міжнародника, який готує текстові повідомлення про події у світі, послуговуючись інформацією агенцій новин, інтернет-ресурсом? Яка частка творчості журналіста є фактичною в організації, скажімо, прямого телемосту — одного з найбільш ефективних форм аудіовізуальної комунікації, високотехнологічного, високобюджетного телевізійного шоу? І, чи виявляє творчі здібності тележурналіст у режимі інтерактивного спілкування із глядачем у прямому ефірі? Ці та багато інших технологічних і виробничих інновацій, які вже стали нормою сучасного телефіру, певним чином змінюють уявлення про характер журналістської творчості на телебаченні.

Актуальні на сьогодні й перспективні на майбутнє журналістські професії можна поділити на умовні групи: професії, спільні для всіх типів мовлення, — це ведучий телепрограм і телевізійний редактор, та професії, які використовуються в кількох типах мовлення, — це професії репортера, кореспондента, коментатора, оглядача, інтерв'юера, сценариста.

Кожна із цих професій має певні стандарти, характеристики, параметри творчо-виробничої професійної діяльності, які становлять так званий перелік посадових обов'язків творчого працівника телевізійної організації. Однак є професії, які потребують додаткових характеристик, що стосуються особистісних рис претендента на ту чи ту посаду. Скажімо, для коментатора міжнародного відділу необхідною умовою є знання іноземних мов (однієї чи кількох), для ведучого інформаційної програми потрібно мати привабливу зовнішність, чітку вимову, швидку реакцію, вміння оперативно працювати з інформацією, для редактора — майстерно володіти словом. Проте, навряд чи можна рекомендувати сталу схему розподілу журналістських посад, залежно від написаних правил. Тенденція універсалізації журналістських професій, яка заявила про себе в 90-ті рр. минулого століття, нині особливо чітко простежується на телебаченні. Тележурналіст, маючи раніше одну спеціалізацію — добувача інформації — став універсальним професіоналом телевізійного ефіру. Сьогодні репортер здобув право на ефірне слово в парі з ведучим інформаційної програми (згадаймо випуски "Часу новин" на "5 каналі", програму "Факти" на ICTV, ТСН на "1+1" та багато інших, де репортер у прямому ефірі стає не лише оповідачем, свідком події, а й коментатором, інтерв'юером, аналітиком, співведучим програми). Поліпрофесійність тележурналістики підтверджує тезу про те, що ця професія складна, синтетична, багатоаспектна. Вона вимагає не лише певної майстерності, творчих навичок, а й знання технології, виробничої дисципліни. Тому, намагаючись стандартизувати журналістські професії на телебаченні, слід відштовхуватися від розуміння універсального характеру та синкретизму тележурналістики, а також природної здатності самого телебачення відсіювати, переглядати жанрово-типологічні параметри, корегувати застосування журналістських професій, пристосовувати їх під актуальні ситуації, у тому числі, зважаючи й на рейтинг тієї чи тієї програми, того чи того телеперсонажа.

Запропоновані моделі професійних суб'єктів, з одного боку, є сегментами поліпрофесії "телевізійний журналіст", з іншого — окремими, незалежними професіями, автономними професійними суб'єктами. Так можна окреслити їхній статус у сучасному телевізійному мовленні. Водночас неписаний "табелі про ранги" визначає їх за ступенем першорядності. Своєрідний рейтинг тележурналістських професій негласно ділить їх на більш престижні й менш престижні. Як правило, поцінюється екранний вид діяльності, а саме: професії, що зобов'язують журналіста до періодичної роботи в кадрі. Ведучий телепрограми (шоумен, модератор), залежно від типу та формату мовлення, без сумніву, вважається однією з найбільш популярних професій, яка протягом півстолітнього

досвіду телебачення зазнавала помітних трансформацій. Ведучого-актора й ведучого-диктора у деяких типах мовлення (інформаційному, інформаційно-розважальному, аналітичному) замінив у 80-ті рр. минулого століття ведучий-журналіст. І хоча акторська та дикторська техніка приваблювала високим виконавським рівнем, видовищною складовою показу, все ж авторська, особистісна майстерність журналіста захоплювала глядача своєю природністю, безпосередністю, органічністю. Це відіграло значну роль у становленні типів телевізійних програм і розвитку телебачення як новітнього мас-медіа, потужного джерела масової інформації, комунікації та культури.

Телевізійний ведучий виступає професійним комунікатором у процесі аудіовізуального спілкування. Ця професія є синтетичною з точки зору використання візуально-вербальних компонентів екранної комунікації. І хоча ведучий виявляє свої творчі здібності в так званому розмовному жанрі, важливим є не лише бездоганне володіння мовою, секретами ораторського мистецтва, а й вміння вести екранний діалог яскраво та ефектно. Стиль, мова, екранний образ телевізійного ведучого запам'ятовуються глядачеві. Часто ведучий уособлюється з певною телепрограмою, телеканалом. Якщо глядач не довірятиме ведучому, він не довірятиме й програмі, тому імідж телепрограми прямо залежний від іміджу тележурналіста. А це означає, що тип особистості ведучого завжди має гармоніювати з типом телевізійного мовлення. Телеведучому не слід намагатися мати кращий вигляд в кадрі чи, можливо, гірший, ніж він є насправді, бо якщо *"екранна індивідуальність не буде збігатися з тією, що є в житті, то станеться катастрофа. Внутрішньому "Я" загрожуватиме розщеплення. Кожен побачить на екрані фальш"* [13, 50] — такі спостереження дослідників телебачення 70-х рр. і сьогодні звучать переконливо. Отже, телевізійному ведучому й у віртуальному вимірі, і в реальному житті треба залишатися собою. Тільки тоді його дії і його імідж будуть прогнозованими для аудиторії та сприятимуть налагодженню ефективного комунікативного зв'язку між екранним персонажем і телевізійним глядачем.

Свого часу в теорію тележурналістики було додано обережно введено нове поняття — "телевізійний персонаж", яким, за версією Г. Кузнецова вважається професіонал телевізійного ефіру: *"Якщо людина тривалий час веде "свою" телевізійну програму і робить фільми, можна сказати, що вона досягає професійної вершини. Таку людину називають "телевізійним персонажем"* [14, 225]. Тележурналістика трохи відкорегувала визначення цього поняття. За аналогією з персонажем (від *фр.* *personnage*), що пояснюється, зокрема, літературознавцями як: *"дійова особа в романі, повісті, оповіданні, п'єсі, фільмі та інших художніх творах"*

[15, 276], телеперсонаж — це екранна особистість, телевізійна постать у програмі. Телевізійними персонажами вважаються ведучий, коментатор, оглядач, репортер та інтерв'юер як професійні суб'єкти телевізійної комунікації. Безперечно, періодичність появи в телепрограмі того чи того професійного суб'єкта позначається на сприйманні аудиторією екранної особистості. Та, щоб запам'ятатися глядачеві, зовсім не обов'язково "тривалий час вести свою програму", більш важливо — підтримувати завдяки якісній екранній творчості та вдало сформованому іміджу стабільно високий рівень довіри аудиторії до викладеної інформації. Саме довіра й авторитет, професійність і творче "Я", телеімідж і телеперсонаж — ті взаємозв'язані категорії в галузі творчої діяльності тележурналіста як професіонала ефіру, які, зрештою, визначають рейтинговий статус самого тележурналіста й телепрограми, популярність і результативність аудіовізуальної комунікації.

Телевізійний коментатор, оглядач, інтерв'юер, телерепортер — ці екранні професії нині стають усе більше популярними. Спробуємо коротко проаналізувати деякі характерні особливості цих професійних суб'єктів аудіовізуальної комунікації.

Професія коментатора знайшла своє застосування в інформаційному, інформаційно-аналітичному та аналітичному типах мовлення. Поясненням запитаності цієї професії на сучасному телебаченні може бути властиво новий підхід до виробництва інформаційного та аналітичного телевізійного продукту. Програми таких типів мовлення потребують дозованої частки аналітики, яка найбільш повно розкривається у такому жанрі, як коментар. У сучасному інформаційному телемовленні практикується, як правило, спеціалізація спортивного коментатора (візьмемо для прикладу С. Полховського з "1+1", С. Савелія з "Першого Національного", І. Мірошніченка з ICTV, В. Шовковську з СТБ та ін.). У більшості новинних програм події у світі спорту подаються окремим блоком наприкінці випуску. Така міжнародна практика використовується в українському ефірі з середини 80-х рр. Спортивні коментатори ставали справжніми телевізійними "зірками" нарівні з ведучими новин. Основними характеристиками цієї тележурналістської професії є оптимальний доступ до первинної інформації, предметність і ґрунтовність підготовки до виступу, демонстрація власної обізнаності та поінформованості з питань, що порушуються в коментарі. Зі слів одного з популярних телекоментаторів ЦТ Ю. Фокіна, найголовніше в роботі коментатора — конкретність. Справді, конкретність, а ще коректність, неупередженість є важливими рисами цієї професії. Телекоментатор спеціалізується на висвітленні певних питань, отже, професія коментатора має різні тематичні або галузеві спеціалізації.

Творчість телевізійного коментатора охоплює два функціональні напрями: по-перше, це робота над закадровим текстом телевізійного матеріалу, підготовка коментарю в студії для інформаційного, інформаційно-аналітичного чи аналітичного типів програм; по-друге, коментування актуальних подій, які транслюються телебаченням (політичного, спортивного, культурологічного змісту). У першому випадку коментатор має можливість заздалегідь підготуватися до коментарю, переглянути відзнятий відеоматеріал, прослухати інтерв'ю тощо й вибудувати відповідну схему викладу матеріалу, продумати хід сюжету, власний текст у кадрі; у другому — коментує подію в прямому ефірі, яка для нього, як і для глядача, є певним чином непрогнозованою, несподіваною (спрацьовує так званий ефект алеаторичності), тому попередньо підготувати текст коментарю практично неможливо. Однак творчими особливостями цієї професії є вміння знаходити додаткову інформацію, яка допомагатиме уникнути непередбачуваних ситуацій під час коментування.

Професія оглядача здебільшого актуальна для інформаційно-аналітичного типу програм інформаційного мовлення, або ж аналітичних програм. Аналізуючи функціональне призначення оглядача, зауважимо про спільне з професією коментатора. І хоча сферою застосування творчих здібностей телеоглядача є переважно монотематична аналітика, все ж у сучасному телемовленні спостерігається цікава тенденція: оглядач усе більш активно реалізується у новинному форматі, орієнтуючись, як на політематичну (наприклад, оглядач преси), так і на монотематичну (наприклад, міжнародний оглядач) журналістику.

Професійний телевізійний оглядач повинен бути аналітиком, володіти, як і коментатор, надійними джерелами інформації, мати доступ до першоджерел, контактувати з державними, політичними, культурними діячами, участь яких у програмі створить належний ефект. Огляд як жанр не завжди є подієвим. Якщо коментар, як правило, прив'язаний до події, що відбулася, відбувається чи відбудеться, то огляд, передовсім, перебуває між подією та її тлумаченням (аналізом).

Аналітичний підхід до творчості вимагає від оглядача вміння осмислити й опрацювати великий обсяг інформації, узагальнити, наповнити її новим змістом; подавати події у зіставленні; знаходити оригінальний виклад матеріалу, мислити образно, неординарно; проводити інтерв'ю, які стосуються тематики огляду; виявляти власний інтерес до теми, а також невідробне бажання повідомляти глядачеві про те, чого він ще не знає. Творчість оглядача на телебаченні може бути екранна (коли він працює в кадрі, веде власну програму чи рубрику) і позакадрова, що впливає на творчий процес, творчу методичку, критерії та стандарти журналістської праці.

Професія репортера вважається однією із найскладніших і водночас найпривабливіших у тележурналістиці. Творчість репортера, своєрідного "теле-розвідника" (за аналогією з "кінорозвідником" — кінохронікером Дзиги Вертова) ось уже протягом багатьох років залишається провідною темою для науково-практичних дискусій, що торкаються проблеми журналістської діяльності на телебаченні. І хоча вимоги до репортерської праці чітко окреслені в редакційних статутах, описані в навчально-методичній літературі, частково — у наукових джерелах, варто було б спробувати вийти за межі банального: "писати яскраво, образно, уникати книжного стилю, догматичних фраз, надмірної кількості цифр" до більш конкретного, простеживши всі етапи творчої діяльності репортера, оскільки ця професія розвивається надзвичайно активно. Фактично в кожному типі мовлення, особливо в інформаційному, без такої професії не обійтись. Репортер готує репортаж із події, працює "з коліс". Така журналістська творчість є мобільною, як і сама професія. Телевізійний репортер має швидку реакцію, блискавичне мислення, уміє правильно оцінювати значущість події, швидко приймати рішення, вільно оперувати фактами, трансформувати інформацію. Власне, ці навички та вміння знадобляться в будь-якій тележурналістській професії. Цілком закономірно, що професійний репортер, який віртуозно оволодів своїм фахом, може стати авторитетним коментатором, оглядачем, ведучим телевізійної програми.

Творчо-виробничим завданням репортера інформаційного типу телевізійного мовлення є оперативне й неупереджене інформування про подію, що відбувається чи вже відбулася. Майстерність телерепортера полягає не лише в обов'язковій оперативності, а й умінні оригінально подати матеріал, зважаючи на те, що про цю подію розповідатимуть й інші ЗМК. Тому власний стиль репортера є предметом його творчості.

Поширеним жанром, у межах якого журналіст-репортер якісно реалізує свою творчу ініціативу й майстерність, є репортаж — визнаний "король жанрів". Скажімо, якщо порівняти роботу репортера в аналітичному типі мовлення (програми "Один репортаж" (автор Н. Ковальова), "Спеціальний репортаж" (автор А. Цапльєнко) на телеканалі "Інтер") та в інформаційно-аналітичному типі мовлення (рубрика "Спеціальний репортаж" у програмі "Факти тижня" тощо), то можна зробити висновок про принципово відмінний підхід. Отже, творчість телевізійного репортера слід розглядати крізь призму жанрово-типологічної характеристики сучасного телевізійного мовлення.

Специфіка творчості інтерв'юера дозволяє аналізувати цю професію, по-перше, як автономну, окрему професію в тележурналістиці (інтерв'юер як

монопрофесія підходить для телепрограм, структура яких ґрунтується на жанрі інтерв'ю); по-друге, як одну зі складових інших журналістських професій, які повсякчас використовують телебачення (ведучий, репортер, коментатор, оглядач, сценарист, редактор). Фактично всі професійні суб'єкти телевізійного мовлення повинні мати фахові навички інтерв'юера, знати основи цієї професії, уміти самостійно підготувати та провести інтерв'ю, орієнтуватися, який із різновидів цього жанру може використовуватися в конкретному випадку. Скажімо, для інформаційного типу програм характерні: протокольне інтерв'ю — з'ясування офіційної думки з питань внутрішньої чи зовнішньої політики; інформаційне інтерв'ю — одержання інформації про подію, явище, факт; інтерв'ю-анкета — запис думок, вражень різних людей про певну подію, явище, факт. Для аналітичного типу програм, окрім зазначених різновидів, може використовуватися інтерв'ю-дискусія, інтерв'ю-портрет, а для розважального типу програм, зокрема, ток-шоу, інтерв'ю служить одним із елементів видовища.

Творчість інтерв'юера в аудіовізуальній комунікації є предметом наукового інтересу журналістикознавців, мистецтвознавців, соціопсихологів. Ситуація екранної бесіди, яка виходить за межі екрана, й продукує унікальний формат стосунків — екранний діалог, учасниками якого є інтерв'юер, інтерв'юований та телевізійний глядач потребує різнобічною та багатоаспектного дослідження. Знавці телебачення називають телевізійного журналіста-інтерв'юера диригентом за вміння вести розмову, скеровувати її в необхідне річище, оскільки саме від його професійних дій залежить ефективність телевізійного діалогу й сенс екранної комунікації загалом.

Необхідними для інтерв'юера рисами, які, безперечно, формують імідж, уважаються: образне мислення, природне ведення розмови, надання переваги своєму героєві у висловленні думок і переконань, уміння сконцентрувати увагу глядача на темі інтерв'ю, і, найважливіше — невимушено, легко ставити запитання, розраховуючи на відповіді, які будуть цікавими та корисними для телеаудиторії. Саме в контексті цих рис якнайповніше виявляються творчі здібності інтерв'юера.

Однією з важливих професій на телебаченні є професія сценариста, який готує телевізійний сценарій — детальний опис майбутнього екранного твору, його словесно-зоровий еквівалент, літературну основу аудіовізуального матеріалу. Творчість журналіста-сценариста має свої особливості, залежно від типів програм телевізійного мовлення. Наприклад, в інформаційному, інформаційно-аналітичному типах сценарист готує так званий дворядковий сценарій, який умовно ділить сторінку на дві частини: ліва — опис зображеного на екрані, права — текст, який звучить у сюжеті. Сценаристом у цих типах мовлен-

ня є журналіст, який працює на події, — репортер новин, коментатор, оглядач. Переважно цей сценарій готується після знімального процесу, а ось в аналітичному, розважальному мовленні — навпаки: кожне слово, будь-яка репліка обов'язково фіксуються сценаристом до початку запису. У цій ситуації сценарист створює попередній текстовий варіант майбутнього екранного твору. Сценарій телевізійного фільму, художньо-публіцистичної програми, як правило, змінюється, корегується після знімальних дій. Тому майстерність сценариста виявляється у вмінні словесно окреслити звуко-зорову структуру екранного твору. Ця професія є надзвичайно запитаною на сучасному телебаченні. І хоча в аналітичних, розважальних програмах, художньо-публіцистичній теледокументалістиці сценарист завжди залишається поза кадром, його професія вважається однією з найбільш привабливих і перспективних творчих професій в аудіовізуальній комунікації.

Ще одна "закадрова" професія тележурналіста — редактор програм. Як уже зазначалося, ця професія є характерною для всіх типів мовлення. Основним творчо-професійним завданням телевізійного редактора є його робота з текстом. Редактор на телебаченні повинен бездоганно володіти методикою й технікою редагування (літературний редактор); здійснювати пошук і підбір інформаційних повідомлень для ведучого програми, стежити за текстовою версткою (випусковий редактор); працювати з авторським матеріалом і готувати його до ефіру. Деякі дослідники вбачають у цій професії не лише літературні, а й організаторські складові. І, згодимося, небезпідставно. Адже, окрім чистої роботи з текстом, редактор (залежно від своїх функціональних обов'язків і типу програми, у якій працює) планує рубрикацію, залучає авторів, організовує поетапно творчо-виробничий процес на телебаченні. Фактично, без візи редактора в ефір не вийде жодна програма, отже, редактор на телебаченні — це своєрідна "істина в останній інстанції", організатор і творець. Питання про відсоткову частку творчого й організаційного, на нашу думку, не зовсім коректне, оскільки творчу й організаційну складові цієї тележурналістської професії слід розглядати в контексті типологічних та жанрових особливостей телепрограм, у межах яких виконує свої професійні обов'язки телевізійний редактор.

Творчу працю журналіста-телевізійника не можна однозначно порівнювати із творчістю журналіста радіо, друкованого чи інтернет-видання, оскільки кожен із цих видів ЗМК має свою технологію, специфіку виробництва, де кожна журналістська професія реалізується по-особливому. Безперечно, є чимало спільних точок перетину, зокрема, стосовно методики творчої діяльності, творчого пошуку, творчого задуму тощо. Однак кожна професія створює

незалежний від загального стереотипу сприймання образ творчого працівника. На телебаченні такий образ формується завдяки видовищній природі телевізійної комунікації, де грань реального, справжнього й умовного, створеного — надзвичайно тонка й майже невловима. Справді, телебачення відшліфує свій образ не стільки шляхом типізації й узагальнення, скільки безпосередньо запозичує його з живої реальності. Вочевидь, така особливість телебачення має бути максимально врахована в творчій лабораторії тележурналіста.

Отже, специфіка журналістських професій ведучого, коментатора, оглядача, інтерв'юера, репортера, тобто професій екранного виміру завжди залежить від "живої реальності", яка й формує виняткові характеристики творчої діяльності тележурналіста в різних типах телевізійних програм. Водночас фахова специфіка телесценариста й редактора телебачення, професій закадрового типу реалізується у площині текстової, словесно-образної творчості.

1. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах. — Львів, 1974.
2. Карпенко В. Основи професійної комунікації. — К., 2002.
3. Гриценко О., Шкляр В. Основи теорії міжнародної журналістики. — К., 2002.
4. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості. Методологічні проблеми. — К., 1973.
5. Шаповал Ю. Г. Изображение и слово в журналистике. — Л., 1985.
6. Дмитровський З. Термінологія зображальних засобів масової комунікації: Довідкове вид. — Л., 2004.
7. Телевизионная журналистика: Учеб. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1998.
8. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про телебачення і радіомовлення"", 12 січня 2006 року. — <<http://telekritika.kiev.ua/articles/139/0/6484/>>.
9. Арешенков Ю. А. Грамматическая структура комментаторской речи (на материале информационных передач украинского телевидения и радио): Автореф. дис. ... к. филол. н. / Днепропетр. гос. ун-т им 300-летия воссоединения Украины с Россией. — Д., 1989; Беспямятнова Г. Н. Языковая личность телевизионного ведущего: Автореф. дис. ... к. филол. н.: 10.02.19 — общее языкознание / Воронеж. гос. ун-т. — Воронеж, 1994; Канчер М. А. Языковая личность телеведущего в рамках русского риторического этоса (на материале игровых программ): Автореф. дис. ... к. филол. н. — Екатеринбург, 2002; Прохорова Л. Г. Структурно-композиционные особенности телевизионного текста: (На материале науч.-популяр. передач): Автореф. дис. ... к. филол. н. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — М., 1988; Добриневская Т. Г. Особенности деятельности телевизионного журналиста в различных типах коммуникационных процессов: Автореф. дис. ... к. филол. н. — Мн., 1992; Руннов В. В. Языковые средства воздействия в радио- и тележурналистике: Автореф. дис. ... д. филол. н. / Кубанск. гос. ун-т. — Краснодар, 1998; Сусская О. А. Телевизионный коммуникатор: Специфика и проблемы

речевого общения: Автореф. дис. ... к. филол. н. / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 1990.

10. *Братышев Д. Е.* Создание имиджа телевизионного ведущего: (Технология моделирования персонифицированного образа ведущего телевизионных программ): Автореф. дис. ... к. филол. н.: 10.01.10 — журналистика / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 1998; *Венкова М. Е.* Персонификация в телевизионной журналистике: Автореф. дис. ... к. филол. н.: 10.01.10. — журналистика / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 1982; *Гоян В. В.* Інформаційна телевізійна програма: Типологічна характеристика, параметри діяльності журналіста: Автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.01.08 / Київський ун-т імені Тараса Шевченка, 1999; *Перипечина Г. В.* Экранный образ тележурналиста: Методика формирования: Автореф. дис. ... к. филол. н. / МГУ. — М., 1998.

11. *Бережная М. А.* Телевизионный ведущий в контактной передаче (на материалах Ленинградского телевидения 1985—1988 гг.): Автореф. дис. ... к. филол. н. / ЛГУ им. А. А. Жданова. — Л., 1989; *Коновроцки П.* Личность и мастерство журналиста-ведущего как важный фактор телевизионной программы (на материале советского, российского и польского телевидения): Автореф. дис. ... к. филол. н.: 10.01.10 — журналистика / МГУ им. М. В. Ломоносова — М., 1993; *Малий М. В.* Міжнародний відділ новин на телебаченні: організаційний, жанрово-творчий і технологічний потенціал: Автореф.

дис. ... к. філол. н. — К., 2005; *Муратов С. А.* Принципы и методы наблюдения в телевизионной журналистике: Автореф. дис. ... к. филол. н. — М., 1973; *Муратов С. А.* Документальный телефильм как социальное и эстетическое явление экранной журналистики: Автореф. дис. ... д. филол. н. / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 1990; *Петров Г. Н.* Аудиовизуальная журналистика в художественной культуре XX века: Эволюция коммуникационных процессов, развитие журналистских технологий, изменение языка и стилистики: Автореф. дис. ... д. филол. н. — С.Пб., 2001; *Федорова В. В.* "Устный рассказ Андроникова" как феномен аудиовизуальной художественной публицистики: Становление, структура, специфика общения с аудиторией: Автореф. дис. ... к. филол. н. / МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 1998; *Шальман Т. М.* Жанрові діалогічні формисучасного українського телебачення: Автореф. дис. ... к. філол. н. — К., 2007.

12. *Лазутина Г.* Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для студентов вузов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2006.

13. *Телевизионная журналистика:* Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1998.

14. *Муратов С. А., Фере Г. В.* Люди, которые входят без стука. — М., 1971.

15. *Кузнецов Г.* Телевизионный журналист. — М., 1980.

16. *Лесин В., Пулинець О.* Словник літературознавчих термінів. — К., 1965.

